

VITA CONSTANTINI

**Cristina Veronica Andreescu, Assist. Prof., PhD and Roxana Corina Sfetea, Prof., PhD,
"Carol Davila" University of Medicine and Pharmacy, Bucharest**

Abstract: The beginning of the fourth century is the period of a maximum influence of the great historian of the Church, called the "father of the Ecclesiastical History", Eusebius of Caesarea. Life of Constantine, commonly called after the Latin translation Vita Constantini or De vita Constantini, is more than a simple statement of the facts of life and the emperor, moving towards a panegyric, a eulogy of Constantine the Great offered by Eusebius. A fact worthy of being highlighted is related to the choice of the information presented about the Christian emperor, Eusebius avoiding to enumerate all the victories, deeds or laws of Constantine and focusing only on those facts that were well pleasing in the eyes of God.

Keywords: history, panegyric, emperor, Church, faith.

Constantin cel Mare este primul împărat roman care devine creștin și care, mai mult decât atât, încheie ultima mare persecuție anticreștină, proclamând libertatea cultelor și favorizând creștinismul. În ceea ce privește viața lui Constantin cel Mare sursele nu sunt foarte numeroase, amintim doar *Res gestae* a lui Ammianus Marceinus, istoricii Aurelius Victor și Eutropius (mijlocul secolului al IV-lea) și *Epitome de Caesaribus* (sfârșitul secolului al IV-lea).

O sursă extrem de valoroasă este cea a întemeietorului istoriografiei ecleziastice, episcopul Eusebius de Cesareea, care publică la puțin după moartea împăratului, spre 340, lucrarea *Vita Constantini*. Inițial, opera a fost subiectul mai multor controverse, autorul fiind acuzat de invenții iar lucrarea că ar fi un fals. În cele din urmă, s-a arătat că *Vita Constantini* nu reprezintă un fals, iar opera alături de *Istoria bisericească* a lui Eusebius și tratatul lui Lactanțiu *Despre moartea persecutorilor* oferă informații viabile asupra vieții marelui împărat.

Renumele lui Constantin se datorează într-o măsură succeselor militare și reformelor (care sunt, de fapt, o continuare și o completare a schimbărilor efectuate de Dioclețian), dar mult mai mult este asociat cu atitudinea sa față de creștinism. Ajutorul oferit de împăratul Constantin a făcut posibilă transformarea creștinismului din religie persecutată în religie dominantă și favorizată de însăși conducătorul statului.

Trecerea la creștinism a lui Constantin poate fi explicată printr-un cumul de factori: influența mamei, înrâurirea produsă de viziunea crucii, influența politică, crearea unei unități care să-i consolideze cât mai bine puterea.

Tatăl lui Constantin, Constantius Chlorus, abordase o politică de toleranță față de creștini, pe care nu-i persecutase, pe parcursul domniei sale, până în 306. Această toleranță a avut două cauze: moderația conducătorului (Chlorus fiind un personaj înclinat spre pace) și slăbirea creștinismului în diocesele occidentale ale Imperiului.

Nu trebuie uitată influența mamei, cea care l-a sprijinit și care, în spiritul religiei creștine, a călătorit în Palestina, unde s-a îngrijit de unele construcții la locurile sfinte, în

primul rând la Ierusalim. Mama sa, în urma unui miracol, descoperă și Adevărata Cruce care, ulterior a fost lăsată în incinta complexului de biserici construit de Constantin pentru a marca locul calvarului și al Mântuirii. Mai târziu, împăratul Theodosie va ridica pe Golgota o cruce de aur, fapt care va contribui la sporirea prestigiului acestei relicve. Capturarea Ierusalimului de către perși, la începutul secolului al VII-lea, și recuperarea, apoi, de către împăratul Heraclios, a Crucii Sfinte au fost evenimente care au contribuit la sporirea popularității acestei relicve. Semnificând victoria lui Hristos asupra morții, crucea a devenit un simbol al biruinței, însușit de împărații bizantini, ca și de monarhii occidentali. După cum nota Georges Duby, “gestul de a comanda orfevrierilor cruci de aur și a le dăruia Bisericilor a fost multă vreme apanajul împăraților și al regilor. Acest monopol se va dispersa treptat, la fel ca și alte drepturi regale, așa încât, în cursul secolului al XI-lea, portul crucii se răspândește și în popor, participanții la Cruciada I având toți acest însemn.”¹

După ce rămâne singur împărat, Constantin se preocupă de menținerea integrității și unității Imperiului. Pentru a putea realiza această unitate, el este convins că singura soluție o reprezintă o religie unică, pusă în slujba statului. De aceea, anulează toate dispozițiile lui Licinius împotriva creștinilor, creând un spațiu favorabil acestei religii și în Orient, nu numai în partea occidentală a Imperiului. Un pas deosebit de important pe care îl face Constantin este de a prelua conducerea supremă a treburilor bisericești, urmărind și în domeniul religios aceeași conducere unică pe care o realizase pe tărâmul politic.

Hotărârile (*canones*) de la Sinodul de la Niceea capătă putere de lege și sunt aduse la cunoștință în toate provinciile Imperiului roman. Astfel, se confirmă integrarea bisericii în aparatul de stat. Activitatea politică a împăratului era nedespărțită de cea religioasă. Ca imperator roman, el rămâne legislator și comandant suprem al armatei; ca basileu, el este – asemenea monarhilor orientali – autocrat; iar în calitatea sa de șef al unui imperiu creștin, el este reprezentantul lui Dumnezeu, *isapostolos* (titlu dat lui Constantin în urma Conciliului de la Niceea), adică, egal în rang cu apostolii. În conformitate, orice jignire adusă împăratului era considerată sacrilegiu, iar răzvrătirea împotriva autorității era pedepsită cu excomunicarea. Barnea considera această etapă caracterizată prin recunoașterea împăratului ca șef suprem al bisericii drept deschiderea căii cezaropapismului bizantin, cu expresia cea mai puternică în secolul al VI-lea, sub Iustinian.

Începutul secolului al IV-lea este perioada de maximă influență a marelui istoric al Bisericii, supranumit “părintele istoriei ecleziastice”, Eusebiu de Cezareea. De-a lungul vieții, a scris numeroase lucrări și în alte domenii, fiind cunoscut și ca exeget, teolog, apologet și polemist. Din operele sale, se poate deduce o înclinare deosebită spre cultură, spre erudiție, distinsă prin o cunoaștere profundă a Scripturii, a istoriei, literaturii antice sau a filosofiei. Lucrările sale sunt importante prin marea masă de informații culese din arhive, în bună parte azi dispărute. De aceea, Eusebiu contează azi mai cu seamă ca istoric. Dintre opere, se remarcă scrierile biblice și exegetice (*Întrebări și răspunsuri în Evanghelii, Onomasticonul*), scrierile apologetice (*Introducere elementară generală la Evanghelie, Preparatio evangelica, Theophania*), scrierile dogmatice (*Apărarea lui Origen, Contra lui Marcel episcop de Ancira*), discursurile și predicile (*Discursul festiv la aniversarea a 30 de ani de domnie a*

¹ Georges Duby, *Vremea catedralelor. Arta și societatea, 980–1420*, ediția a II-a, revăzută, traducere de Marina Rădulescu, București, 1998, p. 118

împăratului Constantin (*Tricennalia*)), scrisorile și scrierile istorice (*Cronica, Istoria bisericească*).

Anul nașterii nu se cunoaște, probabil se poate fixa în intervalul 260-264, iar locul nașterii trebuie să fi fost Cezareea Palestinei. Eusebiu a fost botezat la Cezareea și tot aici a primit primele îndrumări religioase, iar Credo (simbolul), pe care mai târziu îl va prezenta Sinodului I ecumenic de la Niceea, l-a învățat aici. Eusebiu a fost hirotonit preot aici de episcopul Agapius al Cezareei. După Sinodul I ecumenic de la Niceea activitatea lui Eusebius devine mai intensă, din această perioadă datând și lucrările mai importante: *Viața lui Constantin, Discursul festiv la 30 de ani de domnie (Tricennalia)* și *Discursul rostit cu prilejul sfințirii Bisericii Sfântului Mormânt de la Ierusalim*. Aceasta este perioada în care Eusebiu devine unul dintre cei mai apropiați colaboratori și prieteni ai împăratului Constantin, căruia îi influențează adesea politica religioasă.

“[...] Eusebiu s-a bucurat de o deosebită trecere pe lângă împăratul Constantin. Ca unul care cunoscuse perioada cruntă a persecuțiilor și daunele imense aduse Bisericii, Eusebiu vedea în Constantin pe omul providențial, ajuns să reglementeze raporturile dintre Stat și Biserică. Constantin era, în concepția lui Eusebiu, trimisul Providenței divine, întruparea calităților de conducător ideal. De aceea, el s-a pus cu totul în serviciul lui Constantin, sprijinind acțiunile acestuia în favoarea Bisericii, scriind lucrări menite să-i glorifice faptele în toate domeniile. Eusebiu a devenit un fel de scriitor de curte al lui Constantin. Glorificarea lui Constantin este făcută mai cu seamă în *Vita Constantini* și *Laus Constantini (Tricennalia)*, unde acesta apare ca alesul lui Dumnezeu și împăratul ideal.”²

Viața lui Constantin, denumită în mod curent după traducerea din latină *Vita Constantini* sau *De vita Constantini*, este mai mult decât o simplă expunere a vieții și faptelor împăratului, ci se îndreaptă către un panegiric, un elogiu al lui Eusebiu adus lui Constantin cel Mare, în care autorul vedea întruchiparea trimisului lui Dumnezeu pe pământ pentru a putea elibera Biserica de persecuții. În viziunea lui Eusebiu, Constantin întrupează fericit toate idealurile creștine la care au aspirat toți credincioșii, de la înalții prelați până la umilii supuși, cu toții zdruncinați de perioada de frământări religioase.

Titlul deosebit pe care i-l acorda împăratului se regăsește încă de la sumarul capitolelor, unde Constantin este numit “fericit împărat”, iar viața lui este “plăcută lui Dumnezeu”. Și mama sa și-a petrecut viața într-un mod “plăcut lui Dumnezeu”: “Așa s-a sfârșit maica împăratului, ființă vrednică de necurmata noastră aducere-aminte, atât pentru faptele ei plăcute lui Dumnezeu, cât și datorită mlădiței celei fără de pereche și minunate căreia-i dădu-se ea viață.” (p.134)

Lucrarea lui Eusebiu este formată din patru părți. Prima parte începe cu o introducere, în care este prezentat scopul lucrării, apar după aceea, amănunte legate de domnia tatălui lui Constantin, Constantinus Chlorus și amănunte despre tinerețea lui Constantin, până când preia puterea imperială. Se amintește și de victoria împotriva lui Maxențiu, pe care a obținut-o cu ajutorul crucii, care i s-a arătat pe cer și care a avut un rol hotărâtor în convertirea sa. ”Malurile apei fuseseră unite chiar (din porunca lui) Maxențiu cu un pod de vase bine întocmit, care însă - în ciuda speranțelor lui de a-l putea nimici acolo pe (împăratul cel) plăcut

² Eusebiu de Cezareea, *Viața lui Constantin cel Mare*, Studiu introductiv de Prof. dr. Emilian Popescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune ortodoxe Române, București, 1991, p.11

lui Dumnezeu - avea să se prefacă în unealtă a propriei sale pierzări.” (p.75) “Unde se arăta semnul acela, acolo o luau și dușmanii la fugă, urmăriți de învingători. Luând împăratul aminte la aceasta, pe oriunde se întâmpla să-și vadă oastea ajunsă la strâmtoare, a poruncit ca biruitorul și mântuitorul însemn să fie purtat într-acolo în chipul leacului aducător de izbândă; iar biruința nu se lăsa așteptată, căci voia lui Dumnezeu îi oțelea și-i învingora pe cei ce luptau (de partea lui), redându-le tăria.” (p. 90)

După zece ani de domnie, Constantin se îndreaptă politic către orient, unde Galeriu, Maximin Daia și Liciniu persecută pe creștini.

Cartea a doua prezintă războaiele dintre Constantin și Liciniu, cu victoria lui Constantin, ajutat de Dumnezeu. În urma victoriei, dă numeroase decrete în favoarea creștinilor.

Cartea a treia pune față în față pe împăratul creștin Constantin (ajutat de crucea sfântă) și pe ceilalți împărați persecutori. Este redat episodul sinodului de la Niceea din 325 și opera de construcție de lăcașuri de cult, începută de Constantin și de mama sa.

Cartea a patra relatează fapte ale lui Constantin în folosul statului, nelăsând deoparte latura credincioasă a împăratului, care își petrece timpul în rugăciuni. “Și cum se ținea departe de tot ce i-ar fi putut face viața ușoară și plăcută, se călea în posturi, trupul strunindu-și-l; iar acum se străduia să-L înduplece pe Dumnezeu prin rugăminți stăruitoare să Se milostivească de el, să-i vină în ajutor - (dar) și să îplinească ce-Și va fi pus El în gând să facă.” (p.93) ”Oricât de necrezut ar părea, iată, așa a ajuns împăratul învățătorul de viață religioasă al oștii sale, înălțând cu ea rugăciuni pline de fervoare și inspirate, potrivite dumnezeieștilor predanii, adică înălțându-și brațele spre cer, iar privirile cugetului și mai sus, spre împăratul cel mai presus de ceruri, chemându-L în rugăciunile sale drept dătătorul său de biruință, Mântuitorul, Strajă și ajutorul Său.” (p. 199)

Cuvântul lui Dumnezeu și opțiunea pentru creștinism ale împăratului sunt exemplificate de Eusebiu prin parabole și întrebări retorice, toate cu o finalitate previzibilă: crearea unui model monarhic, principe credincios și dornic de a-și acumula nu bogății pământești, ci cele nestricate de vreme, în cer. “Mai mult decât atât. Lucrurile acelea atât de râvnite de lume - vreau să spun: aurul și argintul și pietrele (prețioase), a căror frumusețe pe noi ne uimește - el nu le ține drept mai mult decât niște pietre de rând, sau decât o materie oarecare, fără valoare (adică tocmai ce sunt ele, în realitate), de nici un ajutor în lupta noastră cu năvala răului. Într-adevăr, ne pot ele vindeca de boală?” (p. 187) ”Aceasta este, de fapt, rațiunea și cauza deosebiriilor legate de noblețea și de puterea făpturilor. Cine va vrea să ia aminte cum trebuie, găsi-vă în ele prilej de întărire și de binecuvântare mare; dar proștii, nemulțumitorii, pentru semeția lor își vor atrage cuvenita pedeapsă.” (p. 258)

Ultimii ani de viață și de domnie sunt prezentați în sfințirea Bisericii Sfântului Mormânt și aniversarea a 30 de ani de domnie. Apar informații legate de cei trei fii ai împăratului, crescuți în frica lui Dumnezeu și, în final cinstirea după moarte, remarcându-se faptul că el a fost cel mai credincios dintre toți împărații romani. “Împăratul, care se vedea moștenit - după chipul treimic - de trei fii plăcuți lui Dumnezeu, și care, din decadă în decadă, îi ridicase la marea cinste a împărțirii domniei, a socotit această a treizecea aniversare a sa drept foarte potrivită spre a-și arăta recunoștința înaintea împăratului tuturor. În acest scop a hotărât el tot pentru atunci și data sfințirii locașului înălțat de el cu atâta râvnă și dragoste de frumos la sfântul mormânt din Ierusalim.” (p. 165)

Scopul lucrării, așa cum se menționează în lunga introducere făcută de Eusebiu este de a reprezenta o gloriificare a împăratului. Autorul speră ca prin expunerea drumului lui Constantin, drum presărat cu fapte plăcute lui Dumnezeu și trasat de geniul său, să poată compune un portret pe măsura vredniciei împăratului, mai ales că a avut privilegiul de a-l cunoaște și de a fi parte la binefacerile sale.

“Faptul acesta l-a învederat - prin limpezi judecăți vădite – Dumnezeu însuși, Cel proslăvit de Constantin, fiind necurmat alături de el atât la începutul cât și în cursul și la sfârșitul domniei lui, și făcând din el un învățător priceput în a ne da nouă, muritorilor, o pildă de credință în Dumnezeu, într-adevăr, dintre toți stăpânitorii care vor fi existat cândva și al căror nume ne va fi ajuns la auz, numai pe acesta l-a făcut El aidoma unui măreț luminător ceresc și unui vestitor cu răsunător glas al neînșelătoarei credințe; numai lui i-a învederat Dumnezeu - prin mulțimea bunătăților cu care l-a înzestrat – chezășia credinței dovedite.” (p. 62)

Un fapt vrednic de a fi subliniat este legat de alegerea materialului informațional despre împăratul creștin, Eusebiu de Cezareea evitând a înșira toate biruințele, toate faptele sau toate legile lui Constantin și oprindu-se doar asupra acelor fapte de bine care au fost plăcute lui Dumnezeu. “De aceea socot că ar fi foarte de folos (și chiar de trebuință) să alcătuiască această scriere închinată geniului unui împărat și totodată unor fapte plăcute lui Dumnezeu, împăratului celui mai presus de toate.” (p. 63) “Or, stilul istorisirii mele - chiar de s-ar întâmpla să aibă de suferit din comparația cu măreția subiectului însuși – va avea oricum de câștigat în strălucire, chiar numai din simpla înșirare a unor fapte de merit; pe de altă parte, consemnarea unor istorisiri atât de plăcute lui Dumnezeu de bună seamă că nu va rămâne fără ecou, ci, dimpotrivă, tuturor celor cu o bună așezare sufletească le va prilejui o lectură cât se poate de folositoare.” (pp. 63-64) “Rostul străduințelor ce-mi stau înainte este să povestesc și să trec în scris numai lucrurile care țin de acel fel de viață ce îi este plăcut lui Dumnezeu.” (p. 64) “Cu sprijinul Duhului lui Dumnezeu, buna lui zestre sufletească l-a ajutat să scape de acolo și să aleagă calea credinței și a vieții celei plăcute lui Dumnezeu, mai ales că și bunul zel al părintelui său fusese pentru copil un îndemn să urmeze binele. Doar și Constanțiu, părintele său – întrucât cuvine-se ca, venind vremea, să înprospătăm și amintirea lui - a fost unul dintre cei mai de seamă împărați ai timpului nostru. Iată de ce se și cade să ședem puțin de vorbă despre lucrurile care de la părinte venite, i-au înfrumusețat fiului zestrea.” (p. 65)

Figura lui Constantin cel Mare a fost una deosebit de complexă, un amestec de valori politice și religioase surprinse remarcabil de către Eusebiu de Cezareea. Moștenirea culturală a acestui mare imperator este impresionantă, iar pe tărâmul religios atribuțiile pe care trebuiau să le preia urmașii lui Constantin cel Mare vizau combaterea ereziilor și a invaziilor barbare, tocmai pentru a nu știrbi din măreția Imperiului și a păstra integritatea creștină. ”Dintre toți împărații Romei, Constantin a fost singurul care l-a proslăvit pe Dumnezeu, împăratul a toate, cu o atât de mare dăruire; el singur a mărturisit și a răspândit fățiș, tuturor, învățătura lui Hristos; el singur a proslăvit Biserica Lui, așa cum nimeni nu mai făcuse vreodată; el și numai el a spulberat rătăcita credință cea în mulți zei, (stârpind-o) cu totul. El a desființat toate formele de idolatrie, și a fost singurul învrednicit atât în timpul vieții cât și după moarte cu asemenea dovezi de prețuire cum nu i-au fost date niciodată nici unui elin, nici unui barbar, ba chiar nici măcar vreunuia dintre romanii cei mai de seamă; asemenea om nu s-a mai pomenit din adâncurile vremilor.” (p. 178)

Bibliografie:

- Barnea, Ion, Iliescu, Octavian, *Constantin cel Mare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982
- Diehl, Charles, *Istoria Imperiului Bizantin*, Editura Scorilo, Craiova, 1999
- Duby, Georges, *Vremea catedralelor. Arta și societatea, 980–1420*, ediția a II-a, revăzută, traducere de Marina Rădulescu, București, 1998
- Eusebiu de Cezareea, *Viața lui Constantin cel Mare*, Studiu introductiv de Prof. dr. Emilian Popescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune ortodoxe Române, București, 1991
- Lemerle, Paul, *Istoria Bizanțului*, Editura Universitas, București, 1998
- Mazilu, Dan Horia, *Recitind literatura română veche*, volumul I, Editura Universității București, București, 1994